

О.Жамьян гүнгийн найруулсан хэл зүйн бичгүүд

СОЁЛЫН ЯАМ

**О.ЖАМЬЯН ГҮНГИЙН НАЙРУУЛСАН
ХЭЛ ЗҮЙН БИЧГҮҮД
VIII**

УЛААНБААТАР ХОТ

2023

О.Жамьян гүнгийн найруулсан хэл зүйн бичгүүд

СОЁЛЫН ЯАМ

**“АНХАН СУРАХ ХӨВГҮҮДИЙН ОЮУНЫГ НЭЭХ ТОДОРХОЙ ТОЛЬ
ХЭМЭЭГДЭХ ОРШИВ”**

МОНГОЛ БИЧГЭЭС ГАЛИГЛАЖ, ХӨРВҮҮЛСЭН: П.ТӨРБОЛД

ХЯНАСАН: Б.СУВД

ISBN: 978-9919-0-1784-2

АНХАН СУРАХ ХӨВГҮҮДИЙН ОЮУНЫГ НЭЭХ ТОДОРХОЙ ТОЛЬ ХЭМЭЭГДЭХ ОРШИВ

Энэхүү зохиолыг Онходын Жамьян гүн аргын тооллын 1927 он буюу билгийн тооллын улаагчин туулай жилийн намрын тэргүүн сард Мүгдэн хотын Зүүн монголын бичгийн хороонд хэвлэсэн байна. Үүнийг нь 1959 оны долоодугаар сар, 1983 оны арван хоёр сард Хөх хотод хоёр удаа хэвлэжээ.

Зохиолын агуулга: Жамьян гүн зохиолынхоо эхэнд, анх монгол үсгийн зохиогдсон тухай сурвалжийн мэдээг оруулж, дараа нь эртнээс бичиж журам болсон хэдэн үсэг “ха, лх, жа, за” үсгүүдийг жишээлэн тайлбарлажээ. Ингээд бусад зохиолуудын адил эр хэмээх чанга, эм хэмээх хөндий, эрс хэмээх саармаг гурвын ялгалыг эгшгээр амилуулан үзүүлжээ.

Дараа нь дэвсгэр арван нэгэн үсэг, тэдгээрийг үгийн дунд, адагт хэрхэн бичихийг тайлбарлахдаа тохирох жишээ үгсийг үзүүлсэн байна. Мөн йа дэвсгэрийн доор долоон үсгийг дэвсэж “давхар” хэмээдэг нь алин болохыг үзүүлснээс гадна, хэдийгээр “айинг айиб” хэмээн бичиж болох ч өөрөө үзээгүй тул бичилгүй орхисон тухайгаа дурджээ. Мөн түүнчлэн дэвсгэр үсгүүд “амьгүй” учир “амь залгадаг” зургаан үсэг “-а -и -у -уу -ун -уд” эдгээрийг хэрхэн залгахыг ч жишээгээр дэлгэрүүлэн үзүүлсэн байна. Үүнээс гадна үсгийн нөхцөл болж “бусдын эрхэнд дагалдан явах хорин үсэг” буйг дурдаад, эдгээр үсгийг юуны учир “бусдын эрхт үсэг” хэмээдэг, хэрхэн бичихийг тодорхой жишээгээр үзүүлэв.

Бас “ба га ра са да” энэ таван дэвсгэр үсэгт -тур -таган -тэгэн, -чу-г бичдэг бол бусад зургаан дэвсгэр үсэг ба дэвсгэрлэдэггүй үсгийн доор -дур -даган -дэгэн, -чу энэ дөрвийг бичмүй гэжээ. Мөн асуух үг бичихдээ “-уу, -үү” хэлбэрийг хэрэглэх тухай жишээгээр тайлбарлажээ.

Долоон эгшгийг “анх үсэг” хэмээн нэрлэх бөгөөд тохиолдох байраас шалтгаалан “эх үсэг” ч гэж нэрлэдэг, эр, эм, саармаг үсэг хэмээн нэрийдсэн учир, хүний нэрийг бичихдээ эр эм үсгийг хольцолдуулан бичиж болдгийн учрыг дурджээ.

Үгийн дунд, адагт тохиолдох ө, ү-гийн урт шилбийг цөм хасаж бичих тухай дурдаж, юуны учир буруу зохисгүй болохыг жишээлэн тайлбарлажээ. Найман, тэнгэр үсэг, сүсэг, худаг, агшин гэх мэт үгсийг тогтсон хэв ёсноос ангид бичиж бардаагаар дууддаг, халж үл болох журам байдгийг тэмдэглэжээ.

Бас эрс үсгийн дунд орсон урт богино хоёр шүдийг хоорондоо ялгаваргүй хольцолдуулан бичиж үл болох, “-лүгэ -нүгүд” хоёрыг юуны учир урт шүдгүй бичвээс зохихыг тайлбарлав.

Цагаан толгойн үсгийг огторгуй, хий, гал, шороо, усан махбодтой хэмээн ялгадаг ба га ха, го гу хо ху үгийн дунд ба адагт орох хэлбэр, та, да-гийн ижил болон дүр урвах олон ёс буйг товч дурджээ.

Эцэст нь дэвсгэрлэх ба холбох ёс, үүнд дан дэвсгэр, давхар дэвсгэр, хоёр эр үсэг холбох, хоёр эм үсэг холбох, эм саармаг хоёр үсэг холбох тухай үзүүлж нэлээд дэлгэрэнгүй үгээр төгсгөжээ.

Төгсгөлийн үг: *“Жич бас эгийг үсэг, гийгүүлэгч үсэг, танин ялгагч үсэг, хураах үг, нөхцөл үг, заах үг, үлэгдэлт үг, төгссөн үг хийгээд үсгийг хурааж нэр болох, нэрийг хурааж үг болох, үгээр утгыг өгүүлэх тэргүүтэн үгсийн ялгавар нарийн учир маш олон боловч дэлгэрүүлэн бичихэд мунхаг оюунд багтааж чадсангүй бөгөөд “Огторгуйн маань” хэмээх сударт тодорхой номлосны тулд түүнээс үзэж мэдтүгэй хэмээн мэргэдийн сууринаа эрхиээсэн Алишаагийн Молом равжамба Агваандандарын зохиосон “Хэлний чимэг” хэмээх номлолыг гол эш болгож, мөнхүү түүнд хааяа зарим нэгэн бүдүүлгийг нь бусад мэргэдийн илэрхий зүйлээс түүж бага сагаар нөхөж бүдүүвчлэн бичсэн үүний тус хэрэг нь номын үсгийг буруу унших ба буруу бичсэний хир хилэнц асар хүнд учрыг сайтар мэдэж ёсчлон дагаж явбаас түүний тус эрдэм хязгаарлашгүй тул үсгийг сургагч үнэн шударга оюун төгөлдөр мэргэдийн ачлалт номын явдалд ашид даган баясахын санаагаар өчүүхэн төдий буяны нөхцөл болгон хуйлруулж агсан “Сурах хөвгүүдийн оюуны амыг нээх нээх тодорхой толь” хэмээсэн үүнийг Их юань улсын ёсыг дахин мандуулсан Наран гэрэлт түмэн наст Богд хааны сууринд эрхиээсэн дөрөвдүгээр он, монгол үсгийг анх зохиосон дөрөвдүгээр машид гарсны харагчин туулай жилээс хойш зургаан зуун далан нэгэн он нөгчсөн арван тавдугаар машид гарсны модон барс жилийн сага сарын сайн өдөр Халх монголыг дорд бичээч Жамьян хэмээгдэх энэ бээр бичив.*

Алдаг онол болсон буй бөгөөс аливаа мэргэдэд наманчлан өчмүй. Ариутган засаж тогтоохуйгаар ашдын тусыг бүтээн соёрх. Энэ бүхнээр эх болсон зургаан зүйл хамаг амьтан орчлонгоос гэтэлж бурханы хутгийг түргэн олох болтугай.

Анхан сурах хөвүүдийн соёлыг лам Манзушири хийгээд Эгийгт охин тэнгэр адистидлах болтугай. (Улаагчин туулай жилийн намрын тэргүүн сард Мүгдэний Зүүн Монголын бичгийн хороо хэвлэн гаргав.)” гэсэн буй.

Зохиолын төгсгөлийн үгээс Жамьян гүн тус зохиолоо “Огторгуйн маань”, “Хэлний чимэг” зохиолуудыг голлон ашиглаж бичсэн болох нь тодорхой харагдаж байна.

ГАЛИГ

jamyang

angqan surqu köbegüd-ün oyun-i negegekü todurqai toli kemegdekü orosibai.

01.01 blam-a manjusiri kiged, egesigtü ökin tngri-dür bisiren sögüdcü mörgümüi. mongyol
üsüg-ün yosun kemebesü

01.02 yuwan ulus-un angqan-u qayan činggis boyda tere ber zay-a-yin bančın sodnamzemo
kemekü blam-a-luy-a nayıran jokičaju

01.03 blam-a barın šasin-u eki oluısan-u učır-tur tegün-ü dörbedüger üy-e-yin qayan güden,
amdo töbed-ün jegün qoyın-a

01.04 oyır-a sir-a tal-a-yin liyan juu qotan-dur sayuqu-yin üyes-tür zay-a bandida
güng’ajalcan kemekü blam-a-yi jalaju blam-a

01.05 tere ber mongyolčud-tur üsüg ügei tula yamar dürim-tei üsüg bolyaqu-yi tügtem bariju
qonuyad örlüğe erte

01.06 beleg sinjibesü nigen ekener kümün kederge modun bariju ireged mörgügsen-iyer
beleglen üsüg-ün dürim bolyaju

01.07 a e i na ne ni ba be bi

01.08 qa ke ki ɣa ge gi ma me mi

01.09 la le li ra re ri sa se si

01.10 da de di ta te ti ja je ji

ХӨРВҮҮЛЭГ

Жамьян

Анхан сурах хөвүүдийн оюуныг нээх тодорхой толь хэмээгдэх оршив.

Лам Манзушри хийгээд Эгшигт охин тэнгэрт бишрэн сөгдөж мөргөмүй. Монгол үсгийн ёсон хэмээвээс, Юань улсын анхны хаан Чингис богд тэрээр Заяын банчэн Содномземо хэмээх лам лугаа найран зохицож лам барин шашны эх олсны учирт түүний дөрөвдүгээр үеийн хаан Гүдэн, Амдо төвдийн зүүн хойно ойр Шар талын Ляньжоу хотонд суухын үест Зая бандида Гунгаажалцан хэмээх ламыг залж, лам тэрээр монголчуудад үсэг үгүй тул, ямар дүрэмтэй үсэг болгохыг түгдэм барьж хоноод өглөө эрт бэлэг шинжвээс нэгэн эхнэр хүн хэдрэг модон барьж ирээд мөргөснөөр бэлэглэн үсгийн дүрэм болгож

а э и на нэ ни ба бэ би

ха хэ хи га гэ ги ма мэ ми

ла лэ ли ра рэ ри са сэ си

да дэ ди та тэ ти жа жэ жи

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

ГАЛИГ

- 02.01 ča če ċi ya ye yi wa we
02.02 edeger döčün dörben üsüg-i jokiyabai. qoyin-a qayisan külüg qayan, zay-a čoyijodser kemekü blam-a-yi jalaju
02.03 o u ö ü no nu nö nü
02.04 bo bu bö bü qo qu kö kü
02.05 γo γu gö gü mo mu mö mü
02.06 lo lu lö lü ro ru rö rü
02.07 so su sö sü do du dö dü
02.08 to tu tö tü jo ju jö jü
02.09 čo ču čö čü yo yu yö yü
02.10 edeger tabin jiryuyan üsüg-i nemejü, mongyol-un nige jayun üsüg kemen nereyidün jokiyayad, sudur orčiyulqui
02.11 -dur üsüg dutaysan-dur pa, ša qoyar jalyan bičiküi-dür ja üsüg-i -ja metü bičikü ba ijayur-i dayaju doluyad-iyar
02.12 qubilaju qorin nigen üsüg-ün deger-e -ng-iyar qoyar-i nemeget nigen jayun qorin γurban üsüg boljabai kemen
02.13 nomlajuqui. egün-eče γadan-a olan boyda merged-ün jokiyaysan mongyol üsüg olan bolbaču man-u mongyol-un bičijü
02.14 jirum boluysan kedün üsüg-i tobčilan γaryabasu l köndei kelekü ha qoyar üsüg-i dabqurlan bičibesü lh kememüi. č
02.15 üsüg-ün deger-e zartiy tatabasu za kememüi. čöm urida üsüg-lüge adali tusbüri doluy-a qubiljamui. yerüde

ХӨРВҮҮЛЭГ

ча чэ чи йа йэ йи ва вэ эдгээр дөчин дөрвөн үсгийг зохиов. Хойно Хайсан хүлэг хаан, Зая бандида Чойжи-Одсэр хэмээх ламыг залж лам барьсанд, лам тэрээр
о у ө ү но ну нө нү
бо бү бө бү хо ху хө хү
го гу гө гү мо му мө мү
ло лу лө лү ро ру рө рү
со су сө сү до ду дө дү
то ту тө тү жо жу жө жү
чо чу чө чү йо йу йө йү
эдгээр тавин зургаан үсгийг нэмж, монголын нэг зуун үсэг хэмээн нэрийдэн зохиогоод, судар орчуулахад үсэг дутсанд, па, ша хоёр залган бичихэд жа үсгийг -жа мэт бичих ба язгуурыг дагаж долоогоодоор хувилж хорин нэгэн үсгийн дээр нг-ээр хоёрыг нэмээд нэг зуун хорин гурван үсэг болгов хэмээн номложээ. Үүнээс гадна олон богд мэргэдийн зохиосон монгол үсэг олон боловч манай монголын бичиж журам болсон хэдэн үсгийг товчлон гаргаваас л хөндий хэмээх ха үсгийг давхарлан бичвээс лх хэмээмүй. жа үсгийн дээр зартиг татваас за хэмээмүй. Цөм урьд үсэг лүгээ адил тус бүр долоо хувилгамуй. Ерд

1. Өгөгдөл
 2. Өгөгдөл
 3. Өгөгдөл
 4. Өгөгдөл
 5. Өгөгдөл
 6. Өгөгдөл
 7. Өгөгдөл
 8. Өгөгдөл
 9. Өгөгдөл
 10. Өгөгдөл
 11. Өгөгдөл
 12. Өгөгдөл
 13. Өгөгдөл
 14. Өгөгдөл
 15. Өгөгдөл
 16. Өгөгдөл
 17. Өгөгдөл
 18. Өгөгдөл
 19. Өгөгдөл
 20. Өгөгдөл
 21. Өгөгдөл
 22. Өгөгдөл
 23. Өгөгдөл
 24. Өгөгдөл
 25. Өгөгдөл
 26. Өгөгдөл
 27. Өгөгдөл
 28. Өгөгдөл
 29. Өгөгдөл
 30. Өгөгдөл
 31. Өгөгдөл
 32. Өгөгдөл
 33. Өгөгдөл
 34. Өгөгдөл
 35. Өгөгдөл
 36. Өгөгдөл
 37. Өгөгдөл
 38. Өгөгдөл
 39. Өгөгдөл
 40. Өгөгдөл
 41. Өгөгдөл
 42. Өгөгдөл
 43. Өгөгдөл
 44. Өгөгдөл
 45. Өгөгдөл
 46. Өгөгдөл
 47. Өгөгдөл
 48. Өгөгдөл
 49. Өгөгдөл
 50. Өгөгдөл
 51. Өгөгдөл
 52. Өгөгдөл
 53. Өгөгдөл
 54. Өгөгдөл
 55. Өгөгдөл
 56. Өгөгдөл
 57. Өгөгдөл
 58. Өгөгдөл
 59. Өгөгдөл
 60. Өгөгдөл
 61. Өгөгдөл
 62. Өгөгдөл
 63. Өгөгдөл
 64. Өгөгдөл
 65. Өгөгдөл
 66. Өгөгдөл
 67. Өгөгдөл
 68. Өгөгдөл
 69. Өгөгдөл
 70. Өгөгдөл
 71. Өгөгдөл
 72. Өгөгдөл
 73. Өгөгдөл
 74. Өгөгдөл
 75. Өгөгдөл
 76. Өгөгдөл
 77. Өгөгдөл
 78. Өгөгдөл
 79. Өгөгдөл
 80. Өгөгдөл
 81. Өгөгдөл
 82. Өгөгдөл
 83. Өгөгдөл
 84. Өгөгдөл
 85. Өгөгдөл
 86. Өгөгдөл
 87. Өгөгдөл
 88. Өгөгдөл
 89. Өгөгдөл
 90. Өгөгдөл
 91. Өгөгдөл
 92. Өгөгдөл
 93. Өгөгдөл
 94. Өгөгдөл
 95. Өгөгдөл
 96. Өгөгдөл
 97. Өгөгдөл
 98. Өгөгдөл
 99. Өгөгдөл
 100. Өгөгдөл

ГАЛИГ

- 03.01 mongyol-un üsüg-tür er-e kemekü čingγ-a, em-e kemekü köndeī, ersü kemekü sayarmaγ yurban ilγal bui. ali bui kemebesü,
03.02 a o u; na no nu; ba bo bu;
03.03 qa qo qu; γa γo γu; ma mo mu;
03.04 la lo lu; ra ro ru; sa so su;
03.05 da do du; ta to tu; ja jo ju;
03.06 ča čo ču; ya yo yu; pa po pu;
03.07 ja jo ju; lha lho lhu; za zo zu;
03.08 ca co cu; wa edeger inu čöm er-e üsüg bolai.
03.09 e ö ü; ne nö nü; be bö bü;
03.10 ge gö gü; me mö mü; le lö lü;
03.11 re rö rü; se sö sü; de dö dü;
03.12 te tö tü; je jö jü; če čö čü;
03.13 ye yö yü; pe pö pü; še šö šü;
03.14 je jö jü; lhe lhö lhü; ze zö zü;
03.15 ce cö cü; we ene inu čöm em-e üsüg bolai.
03.16 i, ni, bi, ki, gi, mi, li,

ХӨРВҮҮЛЭГ

Монголын үсэгт эр хэмээх чанга, эм хэмээх хөндий, эрс хэмээх саармаг гурван ялгал буй. Аль вэ хэмээвээс,

- а о у; на но ну; ба бо бу;
ха хо ху; га го гу; ма мо му;
ла ло лу; ра ро ру; са со су;
да до ду; та то ту; жа жо жу;
ча чо чу; йа йо йу; па по пу;
ша шо шу; жа жо жу; лха лхо лху;
за зо зу; ца цо цу; ва эдгээр нь цөм эр үсэг болой.
э ө ү; нэ нө нү; бэ бө бү;
хэ хө хү; гэ гө гү; мэ мө мү;
лэ лө лү; ра рэ рү; сэ сө сү;
дэ дө дү; тэ тө тү; жу жө жү;
чэ чө чү; йэ йө йү; пэ пө пү;
шэ шө шү; жэ жө жү; лхэ лхө лхү;
зэ зө зү; вэ; энэ нь цөм эм үсэг болой.
и, ни, ми, ги, хи, ми, ли,

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

ГАЛИГ

- 04.01 ri, si, di, ti, ji, či, yi,
04.02 pi, ši, ji, lhi, zi, ci, ene inu čöm sayarmay üsüg bolai.
04.03 egün-ü dotur-a debisker ögkü arban nigen üsüg bui. ali bui kemebesü na ba ya ma la ra sa da ya wa ng
04.04 edeger bolai. debisker yosun-i üliгерlen üjebesü ene inu dumda bolbasu күндү, адаг-тур болбасу көнгген метү
04.05 bičiged emüneki nige dusul-i qasumui. ‘ba’ anu dumda bolbasu tobči, адаг-тур болбасу төлүб метү, ya anu
04.06 er-e üge-yin dumda bolbasu sayuγsan, адаг-тур болбасу жасай метү bičiged emüneki qoyar dusul-i qasumui. em-e
04.07 ba sayarmay üsüg-ün dumda bolbasu üjegen, адаг-тур болбасу bičig metü bičimüi. ma anu dumda amta, адаг
04.08 -tur bolbasu em metü bičimüi. la anu dumda bolbasu alta, адаг-тур болбасу γуруул метү. ra anu dumda bolbasu
04.09 urtu, адаг-тур болбасу oqur metü, sa anu dumda bolbasu tegüskel, адаг-тур болбасу ečüs metü, da anu dumda
04.10 bolbasu күндүкел, адаг-тур болбасу ejed metü böged ed ded metü bičikü inu basa bui amui. ya anu dumda bolbasu
04.11 sayiqan, адаг-тур болбасу delekei metü. wa anu dumda bolbasu qauli, адаг-тур болбасу eregüü metü. ng dumda
04.12 bolbasu tangsuγ, адаг-тур болбасу jirγalang metü bičimüi. basa ya debisker-ün door-a na ya da ma la ra sa ene doluyan
04.13 üsüg-i debisčü dabqur debisker kemedeg bui. ali bui kemebesü ayin ayiγ ayid ayim ayil ayir ayis ene metü bolai.
04.14 aying ayib kemen bičijü bolqu-bar nomlaysan-i üjegen ügei tula ese bičibei.
04.15 edeger debisker üsüg-üd čöm ami ügei tula ami jalγaday jirγuyan üsüg bui. ali bui kemebesü, - a,
04.16 -i, -u, -uu, -un, -ud, edeger bolai. üliгерlebesü tegün-e, baγ-a, tegün-i, tan-u sayin uu, qad-un, sayid

ХӨРВҮҮЛЭГ

ри, си, ди, ти, йи, жи, чи, йи, пи, ши, -жи, лхи, зи, ци, энэ нь цөм саармаг үсэг болой.
Үүний дотор дэвсгэр өгөх арван нэгэн үсэг буй. Аль вэ хэмээвээс, на ба га ма ла ра са да жа йа нг эдгээр болой. Дэвсгэр ёсыг үлгэрлэн үзвээс, на нь дунд болбоос хүндү, адагт болбоос хөнгөн мэт бичээд өмнөх нэг дуслыг хасмуй. “ба” нь дунд болбоос тобчи адагт болбоос төлүб мэт. Га нь эр үгийн дунд болбоос сагүгсан, адагт болбоос жасаг мэт бичээд өмнөх хоёр дуслыг хасмуй. Эм ба саармаг үсгийн дунд болбоос үжэгсэн, адагт болбоос бичиг мэт бичмүй. Ма нь дунд амта, адагт болбоос эм мэт бичмүй. Ла нь дунд болбоос алта, адагт болбоос сургуул мэт. Ра нь дунд болбоос урту, адагт болбоос охор мэт. Са нь дунд болбоос тэгүсхэл, адагт болбоос эчүс мэт. Да нь дунд болбоос хүндүдхэл, адагт болбоос эжэд мэт бөгөөд эд, дэд мэт бичих нь бас буй амуй. Йа нь дунд болбоос сайихан, адагт болбоос дэлэхэй мэт. Уа нь дунд болбоос хаули, адагт болбоос эрэгүү мэт. нг дунд болбоос тангсуг, адагт болбоос жиргаланг мэт бичмүй. Бас йа дэвсгэрийн доор на га да ма ла ра са энэ долоон үсгийг дэвсэж давхар хэмээдэг буй. Аль вэ хэмээвээс айин айиг айид айим айил айир айис энэ мэт болой. айинг айиб хэмээн бичиж болохоор номлосныг үзсэнгүй тул эс бичив. Эдгээр дэвсгэр үсгүүд цөм амьгүй тул, амь залгадаг зургаан үсэг буй. Аль вэ хэмээвээс, -а -и -у -уу -ун -уд эдгээр болой. Үлгэрлэвээс, тэгүн-э, баг-а, тэгүн-и, тан-у, сайин-уу, хад-үд, сайид

ГАЛИГ

- 05.01 -ud metü bolai.
05.02 egün-eče γadan-a üsüg-ün nökücel bolju busud-un erke-dür dayaldun yabuqu qorin üsüg bui. ali bui
05.03 kemebesü, -yi -yin -bar -ban -iyar -iyan -nuγud -nügüd, -luγ-a -lüge, -dayan -degen, -tayan -tegen, -dur -tur -ču -ju, anu
05.04 inu edeger bolai. edeger üsüg bolbaču uridaki üsüg-ün erke-dür dayalduju üge bolqu tula busud-un erketü
05.05 üsüg kememüi.
05.06 egün-eče degegsi ami jalγadaγ ba busud-un erke-dür dayaldun yabuqu qorin jiryuyan üsüg-i yambar üsüg
05.07 -tei ami jalγaγ ba yambar üsüg-ün erke-dür dayaldun bičiküi-yi todurqayilabasu -a inu arban nigen debisker üsüg
05.08 bügüde-yin door-a bičimüi. üligerlen üjegülbesü bayan-a em-e er-e tegüsül-e adistid-a ay-a γow-a
05.09 jiryalang-a metü bolai.
05.10 -i -iyar -iyan ene γurba-yi ya wa qoyar debisker-eče busud naiman debisker üsüg bügüde-yin door-a bičimüi.
05.11 -u egün-i γaγča na debisker-ün door-a bičimüi.
05.12 -yi -yin -bar -ban ene dörbe-yi ya wa qoyar debisker ba debisker ügei üsüg bügüde-yin door-a bičimüi.
05.13 -nuγud, -luγ-a, -dayan -tayan ene tabu-yi čöm er-e üsüg-ün door-a bičimüi. -nügüd -lüge -degen -tegen
05.14 inu ene tabu-yi čöm em-e ba ersü üsüg-ün door-a bičimüi. basa dakin ilγabasu, ba γa ra sa da ene tabun
05.15 debisker-ün door-a -tur -tayan -tegen γurba-yi bičiged debisker üsüg-tür jalγaju bičikü -ču-yi mön egün-dür bičimüi.
05.16 -dur -dayan -degen debisker üsüg-tür jalγaju bičikü čü ene dörbe-yi mön ba γa ra sa da tabun debisker-eče busud

ХӨРВҮҮЛЭГ

-yү мэт болой.

Үүнээс гадна үсгийн нөхцөл болж бусдын эрхэнд дагалдан явах хорин үсэг бий. Аль вэ хэмээвээс, *-йи -йин -бар -бан -ийар -ийан -нугуд -нүгүд, -лугаа -лүгээ, -даган -дэгэн, -таган -тэгэн, -дур -тур, -жу -чу, ану ину* эдгээр болой. Эдгээр үсэг боловч урдах үсгийн эрхэнд дагалдаж үг болох тул, бусдын эрхт үсэг хэмээмүй.

Үүнээс дээш амь залгадаг ба бусдын эрхэнд дагалдан явах хорин зургаан үсгийг ямар үсэгт амь залгах ба ямар үсгийн эрхэнд дагалдан бичихийг тодорхойлбоос -а нь арван нэгэн дэвсгэр үсэг бүгдийн доор бичмүй. Үлгэрлэн үзүүлбээс **баган-а ав-а баг-а эм-э эл-э эр-э тэгүсүл-э адистид-а ай-а гоу-а жиргаланг-а** мэт болой.

-и -ийар -ийан энэ гурвыг **йа ва** хоёр дэвсгэрээс бусад найман дэвсгэр үсэг бүгдийн доор бичмүй.

-у үүнийг гагц **на** дэвсгэрийн доор бичмүй.

-йи -йин -бар -бан энэ дөрвийг **йа ва** хоёр дэвсгэр ба дэвсгэргүй үсэг бүгдийн доор бичмүй.

-нугуд -луг-а -даган -таган ану энэ тавыг цөм эр үсгийн доор бичмүй. *-нүгүд -лүгэ -дэгэн -тэгэн ину* энэ тавыг цөм эм ба эрс үсгийн доор бичмүй. Бас дахин ялгаваас *ба га ра са да* энэ таван дэвсгэрийн доор *-тур -таган -тэгэн* гурвыг бичээд дэвсгэр үсэгт залгаж бичих *-чу-г* мөн үүнд бичмүй. *-дур -даган -дэгэн* дэвсгэр үсэгт залгаж бичих *-чу*, энэ дөрвийг мөн ба га ра са да таван дэвсгэрээс бусад

ГАЛИГ

- 06.01 jiryuyan debisker üsüg ba debisker ügei üsüg bügüde-yin door-a bičimüi,
06.02 -uu egün-i mön üü, busu uu kemekü jerge asaγuqu jerge üges-tür kereglemüi.
06.03 a e i o u ö ü ene doluyan mongγol üsüg-ün angq-a anu mön-ü tula angq-a üsüg bolumui.
basa
06.04 bičig-ün terigün-dür bičikü-eče busu dumda aday-tur bičijü ülü bolqu tula eki üsüg
kememüi. üsüg büri-yi
06.05 a-yin egesig-iyer dayudaqu-yin tula egesig üsüg kememüi.
06.06 a üsüg-iyer ami ese oruγsan ber ügei tula teyin kü egesig üsüg kemen nereyidügsen
bolai. üligerlebesü
06.07 na-dur o u ami oruju no nu bolqu terigüten-i ögülejei.
06.08 basa er-e em-e üsüg-i nigen üges-tür jalyan bičijü ülü bolumui. ersü üsüg-i er-e ba em-
e üsüg-ün
06.09 alin-dur bolbaču jalyan bičijü bolqu tula sayarmaγ üsüg kemen nereyidügsen bolai.
teyimü bolbaču kümün-ü ner-e-yi
06.10 tasuldayulul ügei bičikü ba busud kele-ber üge bičiküi-dür a-yin törül-ün doluyan üsüg
dumda oruqu ba er-e
06.11 em-e üsüg-i qoličaldyulun bičigsen metü bolbaču čuqum-dayan teyimü busu met
böged učir yaγun kemebesü tus tus
06.12 -tayan nigen-e qolbuqu üges-ün eki bolqu tula yekel-e qarsiqu γajar ügei kememüi. nö
nü bö bü gö gü; terigüten
06.13 urtu sidü büküi em-e üsüg-üd-i bičig-ün dumda ba aday-tur bolbasu urtu silbi-yi čöm
qasuju bičimüi.
06.14 üligerlebesü medegülkü kürgegülkü metü bolai. medegülkü, kürgegülkü ene metü
bičibesü asuru jokis ügei bui-y-a.
06.15 basa üge ner-e-yi üsüg bolyan bičiküi-dür γa-yin ayimay-iyar urtudqal-un qubi oγuju
toytaγaysan böged
06.16 üligerlebesü qaγalγ-a qaγaqu, egüde negegen metü-ber bičiküi-yi jišijü medegdeküi.

ХӨРВҮҮЛЭГ

зургаан дэвсгэр үсэг ба дэвсгэргүй үсэг бүгдийн доор бичмүй.

-уу үүнийг мөн үү, бус үү хэмээх зэрэг асуух үгст хэрэглэмүй.

а э и о у ө ү энэ долоон монгол үсгийн анх нь мөний тул анх үсэг хэмээмүй. Бас бичгийн тэргүүнд бичихээс бус дунд ба адагт бичиж үл болох тул эх үсэг хэмээмүй. Үсэг бүрийг а-гийн эгшгээр дуудахын тул эгшиг үсэг хэмээмүй.

А үсгээр амь эс орсон бээр үгүй тул тийнхүү эгшиг үсэг хэмээн нэрийдсэн болой. Үлгэрлэвээс, **на**-д **о у** амь орж **но- ну-** болох тэргүүтнийг өгүүлжээ. Бас эр эм үсгийг нэг үгст залган бичиж үл болмуй. Эрс үсгийг эр ба эм үсгийн алинд боловч залган бичиж болох тул саармаг үсэг хэмээн нэрийдсэн болой. Тийм боловч хүний нэрийг тасалдуулалгүй бичих ба бусад хэлээр үг бичихэд **а**-ийн төрлийн долоон үсэг дунд орох ба эр эм үсгийг хольцолдуулан бичсэн мэт боловч чухамдаа тийм бус мэт бөгөөд учир юун хэмээвээс, тус тусдаа нэгнээ холбох үгсийн эх болох тул их л харших газаргүй хэмээмүй. *нө нү, бө бү, хө хү* тэргүүтэн урт шүд бүхий эм үсгүүдийг бичгийн дунд ба адагт болбоос урт шилбийг цөм хасаж бичмүй. Үлгэрлэвээс, *мэдэгүлхү, хүргэгүлхү* мэт болой. *Мэдэгүлхү, хүргэгүлхү* энэ мэт бичвээс асар зохисгүй буй за. Бас үг нэрийг үсэг болгон бичихэд **га**-ийн аймгаар уртатгалын хувь олгож тогтоосон бөгөөд үлгэрлэвээс, *хагалг-а хагаху, эгүдэ нэгэгэн* мэтээр бичихийг жишиж мэдтүгэй.

ГАЛИГ

- 07.01 basa aliba olan ner-e-yin üsüg-ün dotur-a bars-un aba, ters-ün baysi, arslan-u omuy kemekü üsüg
07.02 -ün r s-i jalγalduyulun ami ügei bičikü ba naiman kemekü toyan-u üsüg y debisker-ün urtu sidü qoyar-ača nige-yi
07.03 bičijü güičed süidken metü üsüg-i bičiküi-dür gü sü-yin nigen urtu sidü bay debisker-ün qoyar urtu sidü
07.04 bayibasü jokiqu-ača qoyar-i bičikü, tenggeri kemen keleged tngri kemen bičikü, üjüg-i üsüg, süjüg-i süsüg,
07.05 nöge quddug, gšan jaγur-a ogyu erdeni kemekü üges-i eyin kü bičikü ba basa amui-y-a, bui-y-a ene metü bičiged ja
07.06 -yin egestig-i bardaγabar oγuju dayudaqu jerge jirum olan bui anu qalaju ülü bolqu bolai.
07.07 basa ersü üsüg-ün dumda oruγsan urtu boγuni sidü-yi qoyurundu-ban ilγaburi ügei qoličalduyulun
07.08 bičijü ülü bolqu-yi kičiyeltei bui. yerü uridu uridu-yin qayučin keb-ün sudur-tur -tür -lüge -nügüd qoyar urtu silbi
07.09 -yi qasuγsan anu bolbaču, čing ulus-un olan boγda qayad-un üy-e-yin tarqayan γarγaysan qauli, toli jerge, bičig
07.10 -ün darumal-dur -lüge -nügüd eyimü bičigsen adali ügei bolbaču kelen-ü čimeg kemegdekü sudur-tur -lüge -nügüd qoyar
07.11 degereki üsüg-ün segül mön-ü tula em-e-yin temdeg ülü talbimui kemegsen-ü tulada urtu sidü ügei bičibesü
07.12 jokimui.
07.13 basa üsüg-ün maqabod kemebesü a e o u ng kiged γa qa-yin törül-iyer qamtu arban yisün üsüg-i dayudaqui
07.14 -dur qoyulai-yin oron-ača törökü-yin tula oγtaryui maqabod-tai, a kiged ja ča ša ya ja-yin törül-iyer-iyen qamtu γučin
07.15 jirγuyan üsüg kelen-ü üjügür sidü tangnai-ača γarqu tula kei maqabod-tai, ra törül-iyer doluyan üsüg urui
07.16 ködeljü γarqu tula γal maqabod-tai, da ta na la sa törül-iyer γučin tabun üsüg kelen-ü üjügür sidün-eče

ХӨРВҮҮЛЭГ

Бас аливаа олон нэрийн үсгийн дотор *барсын ав, тэрсийн багш, арслангийн омог* хэмээх үсгийн **р, с**-ийг залгалдуулан амьгүй бичих ба *найман* хэмээх тооны үсгийн **йа** дэвсгэрийн урт шүд хоёроос нэгийг бичих, *гүйцэд сүйтгэн* мэт үсгийг бичихэд **гү, сү**-гийн нэг урт шүд ба **йи** дэвсгэрийн хоёр урт шүд байваас зохихоос хоёрыг бичих. *Тэнгэри* хэмээн хэлээд *тнгри* хэмээн бичих, *үжүг*-ийг *үсэг, сүжүг*-ийг *сүсүг, нүхэ худдуг, гшан загур-а, огюу эрдэни* хэмээх үгсийг ийнхүү бичих ба бас *амуй-й-а, буй-й-а* энэ мэт бичээд жа-гийн эгшгийг бардаагаар олгож дуудах зэрэг журам олон буй нь халж үл болох болой.

Бас эрс үсгийн дунд орсон урт богино хоёр шүдийг хоорондоо ялгаваргүй хольцолдуулан бичиж үл болохыг хичээлтэй буй. Ер урьд урьдын хуучин хэвийн сударт *-лүгээ -нүгүд* хоёр урт шилбийг хассан нь боловч Чин улсын олон богд хаадын үеийн тархаан гаргасан хууль толь зэрэг бичгийн дармалд *-лүгээ -нүгүд* ийм бичсэн адилгүй боловч “Хэлний чимэг” хэмээгдэх сударт: “*-лүгээ -нүгүд* хоёр дээрх үсгийн

сүүл мөний тул, эмийн тэмдэг үл тавимуй” хэмээсний тулд, урт шүдгүй бичвээс зохимуй.

Бас үсгийн махбод хэмээвээс, **а э о у н г** хийгээд **га ха** төрлөөр хамт арван есөн үсгийг дуудахад хоолойн орноос төрөхийн тул огторгуй махбодтой. **а** хийгээд **жа ча ша йа** **жа** төрлөөрөө хамт гучин зургаан үсэг хэлний үзүүр шүд тагнайгаас гарах тул хий махбодтой. **ра** төрлөөр долоон үсэг уруй хөдөлж гарах тул гал махбодтой. **да та на ла са** төрлөөр гучин үсэг хэлний үзүүр шүднээс

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

ГАЛИГ

- 08.01 *γarqu tula sirui maqabod-tai, ö ü wa we kiged ma ba pa törül-iyer, qamtu qorin tabun üsüg uruyul qumbiqu*
- 08.02 *-yin oron-ača γarqu tula usun maqabod-tai kemegsen ba üsüg-ün maqabod-i ilγaju tanilčayuluγsan-u tusa kereg*
- 08.03 *inu yaγun bui kemebesü ner-e-yin terigün üsüg qayan tüsimel metü kiged noyan boyul metü ba blam-a šabi metü kiged*
- 08.04 *er-e em-e metü ba ečige köbegün metü kiged qatun sibegčün metü, nügüd-ün ner-e-yin terigün qoyar üsüg-i nöbür*
- 08.05 *dayisun-i toγalaju tüsimel eke kiged noyan köbegün bolbasu erkim sayin kiged tegünčilen tegünčilen blam-a šabi ba er-e em-e*
- 08.06 *-dür ber tegün-lüge adali ečige-yin ner-e-yin terigün üsüg kiged köbegün-ü ner-e-yin terigün üsüg köbegün bolbasu*
- 08.07 *sayin bolai. tegünčilen eke ökin-dür ber adali bolai. basa gergeyiten kümün ali γajar-tur bayuqu buyu, ger bariqu*
- 08.08 *bolbasu tere γajar-un ner-e-yin terigün üsüg, öber-ün ner-e-yin terigün üsüg qoyar-un nöbür dayisun-i toγalaju*
- 08.09 *γajar-un ner-e-yin terigün-e üsüg eke bolbasu yeke jokistai kemen nomlajuqui.*
- 08.10 *basa aliba üsüg-i jalγaldyulun bičiküi-dür γa qa čingγ-a-bar bičig-ün dumda orubasu γurbaqan sidü, γo γu*
- 08.11 *qo qu mön dumda ba aday-tur orubasu qoyar silbi-tei gedesü, ta dumda ba aday-tur bolbasu da-yin düri-ber*
- 08.12 *bičikü, da öber-ün erketü üsüg-ün terigün-dür bolbasu ta-yin düri-ber bičikü terigüten bayidal düri urbaqu yosu*
- 08.13 *olan bolbaču yeke tölüb-i sudur nom-ud-ača üjged medejü bolqu tula бүрин-е γарγaysan ügei.*
- 08.14 *γaγčakü debiskerlekü ba qolbuqu yosu-yi öčüken üjegülküi-dür dang debisker ögčü üiledküi inu an nan ban qan,*
- 08.15 *ay nay bay qay; ab nab bab qab; am nam bam qam; al nal bal qal; ar nar bar qar; as nas bas qas;*
- 08.16 *ad nad bad qad; ay nay bay qay; aw naw baw qaw; ang nang bang qang, eg neg beg keg; is nig bis*

ХӨРВҮҮЛЭГ

гарах тул шороо махбодтой. **ө ү ва вэ** хийгээд **ма ба на** төрлөөр хамт хорин таван үсэг уруул хумбихын орноос гарах тул усан махбодтой хэмээсэн ба үсгийн махбодыг ялгаж танилцуулсны тус хэрэг нь юун буй хэмээвээс нэрийн тэргүүн үсэг хаан түшмэл мэт хийгээд ноён боол мэт ба лам шавь мэт хийгээд, эр эм мэт ба эцэг хөвүүн мэт хийгээд хатан шивэгчин мэт нүгүүдийн нэрийн тэргүүн хоёр үсгийг нөхөр дайсныг тоолж түшмэл эх бөгөөд ноён хөвүүн болбоос эрхэм сайн хийгээд түүнчлэн лам шавь ба эр эмд бээр түүн лүгээ адил эцгийн нэрийн тэргүүн үсэг хийгээд хөвүүний нэрийн тэргүүн үсэг хийгээд хөвүүний нэрийн тэргүүн үсэг хөвүүн болбоос сайн болой. Түүнчлэн эх охинд бээр адил болой. бас гэргийтэн хүн аль газарт буух буюу гэр барих болбоос тэр газрын нэрийн тэргүүн үсэг, өөрийн нэрийн үсэг хоёрын нөхөр дайсныг тоолж газрын нэрийн тэргүүнээ үсэг эх болбоос их зохистой хэмээн номложээ.

Бас аливаа үсгийг залгалдуулан бичихэд **га ха** чангаар бичгийн дунд орвоос гуравхан шүд, **го гу хо ху** мөн дунд ба адагт орвоос хоёр шилбэтэй гэдэс, **ма** дунд ба адагт болбоос **да**-гийн дүрээр бичих, **да** өөрийн эрхт үсгийн тэргүүнд болбоос **ма**-гийн

дүрээр бичих тэргүүтэн байдал дүр урвах ёс олон боловч их төлөвийг судар номуудаас үзээд мэдэж болох тул бүрнээ гаргасангүй.

Гагцхүү дэвсгэрлэх ба холбох ёсыг өчүүхэн үзүүлэхэд дан дэвсгэр өгч үйлдэх нь *ан нан бан хан; аг наг баг хаг; аб наб баб хаб; ам нам бам хам; ал нал бал хал; ар нар бар хар; ас нас бас хас; ад над бад хад; ай най бай хай; ав нав бав хав; анг нанг банг ханг; эг нэг бэг хэг; ис ниг бис*

ГАЛИГ

- 09.01 kig debisker-i deger-e γaryaysan-u tula ese bičibei.
09.02 qoyar er-e üsüg qolbuqu anu, an-a nan-a ban-a qan-a; aq-a naq-a baq-a qaq-a; ay-a nay-a bay-a qay-a
09.03 aba naba baba qaba; am-a nam-a bam-a qam-a; al-a nal-a bal-a qal-a; ar-a nar-a bar-a qar-a; asa nasa basa qasa;
09.04 ada nada bada qada; aja naja baja qaja; ač nača bača qača; ay-a nay-a bay-a qay-a; aw-a naw-a baw-a qaw-a.
09.05 qoyar em-e üsüg qolbuqu anu eke neke beke keke, er-e sayarmay qoyar üsüg qolbuqu anu ani nani bani
09.06 qani; abi nabi babi qabi; aki naki baki qaki; ami nami bami qami; ali nali bali qali, ari nari bari qari;
09.07 asi nasi basi qasi; adi nadi badi qadi; aji naji baji qaji; em-e sayarmay qoyar üsüg qolbuqu anu iki
09.08 niki beki keki. egün-iyer busud-i jišijü medegdeküi.
09.09 jiči basa egesig üsüg, geyigülügči üsüg, tanin ilγayči üsüg, quriyaqu üge, nökücel üge, jiγaqu
09.10 üge, ülegdeltü üge, tegüsügsen üge kiged üsüg-i quriyaju ner-e bolqu, ner-e-yi quriyaju üge bolqu, üge
09.11 -ber udqa-a-yi ögülekü terigüten üges-ün ilγaburi narin učir masi olan bolbaču delgeregülün bičiküi-dür mungqay oyun
09.12 -dur baytayaju čidaγsan ügei böged “oytarγui-yin mani” kemekü sudur-tur todurqai nomlaysan-u tulada tegün-eče
09.13 üjeju medegdeküi kemen merged-ün sayurin-a erkesiyegsen alaša-yin molam rabjamba aywangdandar-un jokiyaysan “kelen-ü
09.14 čimeg” kemekü nomlal-i γool esi bolγaju, mön kü tegün-dür qaya jarim nigen бүдүгүлүг-i inu busud merged-ün
09.15 ilerkei jüil-eče tegüju bay-a say-a-bar nöküju бүдүгүбчилen bičigsen egün-ü tusa kereg inu nom-un üsüg-i buruyu
09.16 ungsiqu ba buruyu bičigsen-ü gkir kilingče asuru күндү kemegsen učir-i sayitur medeju yosučilan dayaju yabubasu tegün-ü

ХӨРВҮҮЛЭГ

хиг давхар дэвсгэрийг дээр гаргасны тул эс бичив.

Хоёр эр үсэг холбох нь, *ан-а нан-а бан-а хан-а; ах-а нах-а бах-а гах-а; аг-а наг-а баг-а хаг-а; аба наба баба хаба; ам-а нам-а бам-а хам-а; ал-а нал-а бал-а хал-а; ар-а нар-а бар-а хар-а; аса наса баса хаса; ада нада бада хада; ажа нажа бажа хажса; ача нача бача хача; ай-а най-а бай-а хай-а; ау-а нау-у бау-а хау-а.*

Хоёр эм үсэг холбох нь *эхэ нэхэ бэхэ хэхэ*, эр саармаг хоёр үсэг холбох нь *ани нани бани хани; аби наби баби хаби; аги наги баги хаги; ами нами бами хами; али нали бали хали; ари нари бари хари; аси наси баси хаси; ади нади бадди хади; ажи нажи бажу хажу*; эм саармаг хоёр үсэг холбох нь *ихи нихи бихи хихи*; үүгээр бусдыг жишиж мэдтүгэй.

Жич бас эгшиг үсэг, гийгүүлэгч үсэг, танин ялгагч үсэг, хураах үг, нөхцөл үг, заах үг, үлэгдэлт үг, төгссөн үг хийгээд үсгийг хурааж нэр болох, нэрийг хурааж үг болох, үгээр утгыг өгүүлэх тэргүүтэн үгсийн ялгавар нарийн учир маш олон боловч маш олон боловч дэлгэрүүлэн бичихэд мунхаг оюунд багтааж чадсангүй бөгөөд “Огторгуйн маань” хэмээх сударт тодорхой номлосны тулд түүнээс үзэж мэдтүгэй хэмээн

мэргэдийн сууринаа эрхшээсэн Алшаагийн Молом равжамба Агваандандарын зохиосон “Хэлний чимэг” хэмээх номлолыг гол эш болгож, мөнхүү түүнд хааяа зарим нэгэн бүдүүлгийг нь бусад мэргэдийн илэрхий зүйлээс түүж бага сагаар нөхөж бүдүүвчлэн бичсэн үүний тус хэрэг нь номын үсгийг буруу унших ба буруу бичсэний хир хилэнц асар хүнд учрыг сайтар мэдэж ёсчлон дагаж явбаас түүний

ГАЛИГ

- 10.01 tusa erdem kijayarlası ügei tula üsüg-i surıyağči ünen siduryu oyun tegülder merged-ün açılaltu nom-un yabudal
- 10.02 -dur asida dayan bayasqu-yin sanay-a-bar öcüken tedüi buyan-u nöküçel bolıyan quyılarayulju aysan surqu köbegüd-ün
- 10.03 oyun-u ama-yi negegekü todurqai toli kemegsen egün-i yeke yuwan ulus-un yosun-i dakin manduyuluysan naran gereltü
- 10.04 tümen nasutu boyda qayan-u sayurin-dur erkesiyegsen dörbedüger on, mongyol üsüg-i angq-a jokiyaysan dörbedüger
- 10.05 masida yaruysan-u qarayçin tulai jil-eçe qoyisi jiryuyan jayun dalan nigen on nögçigsen arban tabuduyar masida
- 10.06 yaruysan-u modun bars jil-ün sag'a sar-a-yin sayin edür qalq-a mongyol-un dooradu biçigeçi jamyang kemegdekü
- 10.07 ene ber biçibeı.
- 10.08 aldal onul boluysan buı bögesü alıba merged-tür namançılan öçimüi. ariyudqan jasaju toytayaqui-bar asida
- 10.09 -yin tusa-yi bütügen soyurq-a. ene бүкүн-ıyer eke boluysan jiryuyan jüıl qamuı amıtan orçılang-aça getüljü burqan-u
- 10.10 qutuı-yi türgen olqu boltuıai.
- 10.11 angqan surqu köbegüd-ün soyul-i blam-a manzusiri kiged egesigtü ökin tngri adıstıdlaqu boltuıai.
- 10.12 (ulayçin tulai jil-ün namur-un terıgün sar-a-dur mügden-ü jegün mongyol-un biçig-ün qoriı-a keblen yaryabai.)

ХӨРВҮҮЛЭГ

тус эрдэм хязгаарлашгүй тул үсгийг сургагч үнэн шударга оюун төгөлдөр мэргэдийн ачлалт номын явдалд ашид даган баясахын санаагаар өчүүхэн төдий буяны нөхцөл болгон хуйлруулж агсан “Сурах хөвгүүдийн оюуны амыг нээх нээх тодорхой толь” хэмээсэн үүнийг Их юань улсын ёсыг дахин мандуулсан Наран гэрэлт түмэн наст Богд хааны сууринд эрхшээсэн дөрөвдүгээр он, монгол үсгийг анх зохиосон дөрөвдүгээр машид гарсны харагчин туулай жилээс хойш зургаан зуун далан нэгэн он нөгчсөн арван тавдугаар машид гарсны модон барс жилийн сага сарын сайн өдөр Халх монголыг дорд бичээч Жамьян хэмээгдэх энэ бээр бичив.

Алдаг онол болсон буй бөгөөс аливаа мэргэдэд наманчлан өчмүй. Ариутган засаж тогтоохуйгаар ашдын тусыг бүтээн соёрх. Энэ бүхнээр эх болсон зургаан зүйл хамаг амьтан орчлонгоос гэтэлж бурханы хутгийг түргэн олох болтугай.

Анхан сурах хөвүүдийн соёлыг лам Манзушири хийгээд Эгшигт охин тэнгэр адистидлах болтугай. (Улаагчин туулай жилийн намрын тэргүүн сард Мүгдэний Зүүн Монголын бичгийн хороо хэвлэн гаргав.)

- ⑤ 1927 он ..
- ⑥ 1914 он ..
- ⑦ 1914 он ..
- ⑧ 1914 он ..
- ⑨ 1914 он ..
- ⑩ 1914 он ..
- ⑪ 1914 он ..
- ⑫ 1914 он ..
- ⑬ 1914 он ..
- ⑭ 1914 он ..
- ⑮ 1914 он ..
- ⑯ 1914 он ..
- ⑰ 1914 он ..
- ⑱ 1914 он ..
- ⑲ 1914 он ..
- ⑳ 1914 он ..
- ㉑ 1914 он ..
- ㉒ 1914 он ..
- ㉓ 1914 он ..
- ㉔ 1914 он ..
- ㉕ 1914 он ..
- ㉖ 1914 он ..
- ㉗ 1914 он ..
- ㉘ 1914 он ..
- ㉙ 1914 он ..
- ㉚ 1914 он ..
- ㉛ 1914 он ..
- ㉜ 1914 он ..
- ㉝ 1914 он ..
- ㉞ 1914 он ..
- ㉟ 1914 он ..
- ㊱ 1914 он ..
- ㊲ 1914 он ..
- ㊳ 1914 он ..
- ㊴ 1914 он ..
- ㊵ 1914 он ..
- ㊶ 1914 он ..
- ㊷ 1914 он ..
- ㊸ 1914 он ..
- ㊹ 1914 он ..
- ㊺ 1914 он ..
- ㊻ 1914 он ..
- ㊼ 1914 он ..
- ㊽ 1914 он ..
- ㊾ 1914 он ..
- ㊿ 1914 он ..

Ашигласан ном

Ринчен. Б. (2015). Монгол бичгийн хэлний зүй. Тэргүүн дэвтэр. Удиртгал. Эрхлэн хэвлүүлсэн Э.Пүрэвжав, Улаанбаатар: Соёмбо принтинг. 115 тал.

Пүрэвжав. Э. (2014). Их эрдэмтэн Онходын Жамьян. Хянан тохиолдуулсан Б.Энхтүвшин, Улаанбаатар: Адмон принтинг. 138-157 тал.

Жамьян О. (2014). Монгол хэл бичгийн ухаан. Эмхэтгэн хэвлүүлсэн Э.Пүрэвжав. хянан тохиолдуулсан Д.Төмөртоогоо, Улаанбаатар: Адмон принтинг. 19-39, 121-255 тал

Төмөртоогоо. Д. (1982). Монгол хэл шинжлэлийн түүхэн уламжлал ба онолын үндэс. “Хэл зохиол судлал” XVII боть, V дэвтэр, Улаанбаатар, 32-81 тал.